

найоптимальнішого способу досягнення творчого результату. Розробка технологічної, операціональної практики творчого розвитку особистості в акме-ключі має включати різного роду тренінги, спрямовані на оптимізацію творчої діяльності учнів через орієнтацію їх на самозміни, самоудосконалення.

Великого значення набуває застосування акмеологічних інваріантів діяльності, залучення учнів до свідомої зміни способу діяльності з огляду на акмеологічні її орієнтири. Дослідницької уваги потребує і питання взаємодії регулярних і спонтанних впливів на активізацію творчої діяльності учнів, роль інтуїтивних і усвідомлених каталізаторів акмеологічного самотворення учнів тощо.

Насамкінець підкреслимо, що обґрунтування педагогічних шляхів забезпечення вершин мистецької продуктивності учнів – складне завдання, що потребує серйозних дослідницьких зусиль. Вивчення, розробка і обґрунтування зовнішніх координат детермінації акме-досягнень учнів має йти пліч-о-пліч із віднайденнями в системі стимулювання учнів до акмеологічного самотворення, самозмін, саморозвитку. В контексті взаємодії означених напрямів можливе становлення особливої наукової галузі – акмеологічної арт-педагогіки.

Література

1. **Бодалев А.А.** Вершина в развитии взрослого человека: характеристика и условия достижений. – М., 1998.
2. **Деркач А.А.** Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. – М., 2001.
3. **Зязюн І.А.** Педагогіка добра: ідеали і реалії. – К., 2000.
4. **Козир А.В.** Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти. – К., 2008.
5. **Падалка Г.М.** Педагогіка мистецтва. – К., 2008.
6. **Кузьмина Н.В.** Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования. – М., 2001.
7. **Степанова Е.И.** Психология взрослых: экспериментальная акмеология. – СПб: Алетей, 2000 – 288с.

УДК 373. 51:78

Горбенко С.С.

ГУМАНІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ НА МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Статья посвящена раскрытию гуманистических взглядов некоторых педагогов, композиторов, искусствоведов на музыкальное обучение и воспитание детей школьного возраста в 20-30-е годы XX ст.

Ключевые слова: *ретроспектива, художественно-эстетические ценности, массовое музыкальное образование, гуманистическая направленность, научный принцип, национальное самосознание.*

Гуманістично спрямовані думки щодо навчання і виховання особистості пронизують усю нашу педагогіку, починаючи з Київської Русі. Нині вони набувають широкого, глибокого та якісного змісту, і це не випадково. Адже необхідність олюднення процесу навчання і виховання, утвердження в ньому культури ненасилля виявилися досить актуальними в сучасній освітній парадигмі, що склалася протягом певного історичного періоду. Таким чином, можна говорити про те, що нові підходи до нинішньої освіти повинні поєднуватися із ретроспективними ідеями, в тому числі й музично-педагогічного напрямку. Тому метою даної статті є висвітлення деяких важливих ідей,

думок відомих діячів освіти і культури першої третини ХХ ст., що стосуються музичного виховання особистості і мають гуманістичну спрямованість.

Одним з найвагоміших засобів виховання учнівської молоді у пореволюційний період вважалося мистецтво, яке стало союзником у формуванні нової людини. Вперше в історії вітчизняної школи естетичне виховання стає обов'язковим для дітей різного віку. У «Проекті єдиної школи на Україні» підкреслювалось, що ознайомлення учнів з різними видами художньої творчості не повинно мати на меті обов'язкове досконале вивчення того чи іншого виду мистецтва. Першочергове завдання естетичної підготовки полягало у «вихованні волі та творчих здібностей дітей» (6, с.17).

Провідне місце серед усіх мистецьких дисциплін в новій українській школі з огляду на їх значення «у справі розвитку духовної природи дитини» належало співу та музиці. Музичні заняття, згідно з освітніми документами, вважались обов'язковими для дітей усіх вікових категорій. У цих умовах важливе значення мали прогресивні гуманістичні ідеї відомих педагогів, композиторів, музикознавців, багато з яких є актуальними і понині.

Перші кроки в розробці наукових основ діяльності нової гуманістичної школи пов'язані з іменем *Павла Петровича Блонського*. Основна ідея, яку він розвивав у своїх наукових працях – школа повинна бути орієнтацією не тільки у навчанні, а й у всьому житті дитини. Педагог дотримувався тієї думки, що в народній школі дитина повинна, перш за все, не здобувати теоретичні знання, а вчитися жити. *Школа майбутнього має бути гуманістичною, людяною в повному розумінні цього слова. Її основа – діяльність самої дитини.* Учителю лише співробітник, помічник, керівник дитини у її власній діяльності і праці.

П.Блонський висунув ідею морально-автономної особистості, для якої характерні творчість, ініціатива і самостійність. Природне виховання, на його думку, повинно полягати не у шліфуванні внутрішнього світу учня, а в стимуляції дітей педагогами, дорослими до активної діяльності, винахідливості, творчості і самостійності.

Естетичне виховання П.П.Блонський розумів як виховання творця художньо-естетичних цінностей, включаючи в поняття „*естетична творчість*” уміння сприймати і оцінювати твори мистецтва, займатися виконавською діяльністю. Особливу увагу приділяв він зв'язку естетичної творчості з активним життям школяра. „Естетичне виховання повинно впливати із природної радості людини у красі та пробуджувати в ній загальне бажання і звичку в прагненні до мистецтва” – наголошував педагог (2, с.16).

Тільки тоді, коли утворились емоційна настроєність і звичка до естетичної творчості, можна навчати техніці цієї творчості. Формувати її П.П.Блонський пропонував за структурно-синтетичним методом, який включав синтез мистецтв: живопис, скульптуру, архітектуру, моделювання, музику, театр і літературу. Він включав у методику виховання розвиток музичних почуттів: слухання зразкових творів для збагачення музичної творчості і естетичних емоцій та засвоєння їх „на слух”.

Не можна не згадати про гуманістичну і високопрофесійну діяльність *Валентини Миколаївни Шацької* в дитячій літній трудовій колонії „Бодрая жизнь”. Тут проводились дослідження з вивчення умов щодо формування у дітей потреби в музиці і розвитку їх музичного смаку. На думку педагога, вони знаходяться у певній залежності від того, в якій мірі розвинуті загальні та музичні здібності. В одному із своїх звітів про роботу В.М.Шацька пише: ”Якщо ми хочемо дати дітям більш широкі можливості для участі в музичному житті, якщо хочемо зробити музику, пісню (та й взагалі будь-яке мистецтво) частиною їх побуту, то основним завданням є створення для них широких можливостей сприймати музику і посилено проявити себе у ній. Звідси необхідність в роботі, по можливості з усіма дітьми, добиватися збагачення їх музичними враженнями, підбирати вправи для виявлення себе і створення для них такого середовища, яке допомогло б їм розвиватися музично...” (7, с.197).

Особлива заслуга належить педагогу-музиканту в розробці принципів загального музичного виховання дітей. Її теоретичні праці та науково-педагогічна діяльність пройняті справжньою повагою до особи дитини, безмежною вірою в можливості та необхідність музичного розвитку всіх без винятку дітей, незалежно від їхніх музичних даних. Можна з упевненістю стверджувати, що суспільно-просвітницька робота В.М.Шацької з дітьми, яка проводилась до середини тридцятих років, відіграла значну роль у становленні теорії і практики масової музичної освіти. Вона відстоювала думку про те, що *„здатність слухати і естетично переживати музику, чути основне, головне в її змісті, співпереживати виражені в ній почуття, відрізнити й розуміти значення її виражальних засобів – все це не є природженими здібностями людини, а піддається вихованню й розвитку в процесі відповідної діяльності на основі навчання (7,с.8-9)*. Таким чином, у працях та ідеях В.М.Шацької спостерігається важливе поєднання гуманістичних принципів теорії навчання музики із практикою масової музичної освіти, яка базується на прилученні дітей до всіх видів музичної діяльності.

Гуманістична спрямованість музичної освіти учнівської молоді особливо яскраво прослідковується у діяльності відомого педагога-музиканта **Болеслава Леопольдовича Яворського**. Його теорія побудована на глибокому розумінні дитячої психології, що має народні джерела музикування. Основним напрямком естетичного виховання педагог вважав безпосереднє включення дітей у творчу діяльність. Він наголошував, що цінність естетичної творчості школярів полягає не у їх безпосередній творчості, а більшою мірою в оволодінні ними мовою мистецтва. Тому головною ціллю у всій педагогічній діяльності Б.Л.Яворського був пошук шляхів формування творчих здібностей. Основним науковим принципом системи естетичного виховання, яку розробив Б.Яворський, була опора на *єдність емоційного впливу різних видів мистецтва та на ті асоціації, які викликають художні образи*.

Безсумнівно, педагогічні ідеї Б.Л.Яворського носять гуманістичний характер і представляють значний інтерес для нинішньої теорії і практики загальної музичної освіти. Разом з тим, вони не позбавлені й недоліків, головний з яких полягає у відірваності від національних традицій української культури.

До особистостей, що увійшли в історію вітчизняної загальної музичної освіти і вирізнялися гуманістичним мисленням, належить **Борис Володимирович Асаф'єв**. Завдання музичної освіти і виховання він бачив у тому, щоб через масове музичне виховання сприяти створенню нової музичної культури. Вирішення цієї проблеми вчений вбачав у зближенні музикантів-професіоналів з „масами, що прагнуть музики”, в усвідомленні того, що музика – велика культурна сила, здатна глибоко впливати на формування особистості й колективу, а це можливо тільки у випадку виховання навичок активного й усвідомленого сприйняття творів музичного мистецтва..

Б.В.Асаф'єв обстоював думку про зв'язок музичного виховання із життям, важливість формування у дітей творчого ставлення до музичного мистецтва. Тільки за таких умов виховується справді культурний слухач, людина з високими естетичними запитами і суспільними інтересами. Ще у 20-х роках він висловлював незадоволення тим, що вся справа масового музичного виховання спрямована на „експресію виконання”, а не на „творчий винахід матеріалу”. Відомий музикознавець і педагог переконував, що „людина, яка відчула радість творчості, навіть у наймінімальнішій мірі... стає іншою за психологічним складом, ніж людина, що тільки наслідує актам інших...”(1, с.72).

Одним із педагогів, чий погляд на музичну освіту мали прогресивний гуманістичний характер, є учень Б.Л.Яворського з композиції **Микола Дмитрович Леонтович**. Його творчість здобула всенародне визнання і назавжди увійшла в золотий фонд не тільки української, але й світової музичної культури. Разом з тим, на гуманістичну сутність його ідей та зміст музично-педагогічної діяльності ми звертаємо увагу недостатньо.

У своїх працях М.Леонтович відстоював думку про обов'язкове музичне виховання всіх дітей. „У Миколи Дмитровича був принцип: на уроках повинні співати всі – хто вміє і хто не вміє, хто має слух і голос та не має їх”, - читаємо у спогадах Л.Гравецької. В роботі з дітьми він рекомендував йти **від меншого до більшого, від нижчого до вищого, від елементарного до труднішого**. Уникати будь-якого формалізму в навчанні, механічного засвоєння матеріалу; не вимагати від учня докладного знання, залучати до створення власних мелодій і тим самим виявляти його фантазію, привчати до самостійності у співі, часто опитуючи дітей поодиноці. На його думку, увесь процес співацького виховання має сприяти активному, зацікавленому і творчому ставленню школярів до пісні. Особливої уваги приділяв М.Д.Леонтович розвитку власної творчості дітей: „...самостійна творчість учнів розвиває слух і робить їх більш-менш свідомими в нотній грамоті. Щодо складання невеличких мелодій самими учнями, то треба їм давати можливість виявити свою фантазію без усякого впливу вчителя...подібні спроби творчості спричиняються до удосконалення в нотному співі” (4,с.59). Надання такого значення дитячій творчості мало на меті розкриття прихованих внутрішніх резервів учнів. На думку педагога, саме творчість дітей повинна спонукати розвиток усього комплексу музичності.

Гуманістичний підхід до проблеми формування особистості передбачає виховання духовності. Це означає, перш за все, засвоєння надбань своєї культури. Адже загальнолюдське повсякчас функціонує завдяки національному і виявляє себе через призму національного. Тому, не випадковим є те, що М.Д.Леонтович, розвиваючи здібності учнів, в основу клав народну пісню, здійснював це на генетично близькій інтонаційній системі, коли рідні інтонації стають глибинними носіями позитивної інформації.

Прихильником гуманістичних підходів у загальному музичному вихованні дітей початку ХХ ст. можна вважати **Кирила Григоровича Стеценка**. Він був переконаний у загальноосвітньому, пізнавальному значенні співу в естетичному вихованні учнів і зазначав, що пісня впливає, головним чином, на формування їх духовної природи, розвиток музичних здібностей, естетичного смаку, почуття прекрасного, сили волі та організованості. Основні педагогічні ідеї К.Стеценка полягають у вимозі **терплячого і шанобливого ставлення до кожної дитини, врахування її індивідуальних особливостей, спостереження і вивчення їх у процесі проведення музичної роботи**. Композитор вважав, що завдання педагогів виховувати таких людей, які мали б тверду волю у проведенні найвищих ідей духу людини, ідей правди, добра на користь рідного краю і народу українського. Він виступав за корінну реорганізацію навчальних закладів, зміну програм, змісту, форм і методів навчання та виховання. Йдучи назустріч потребі масової музичної освіти, композитор-педагог пропонував організувати при університетах спеціальні музичні факультети для підготовки відповідних фахівців.

Слід наголосити на тому, що методико-дидактичні принципи музичного виховання М.Леонтовича і К. Стеценка багато в чому збіглися. Так, головним критерієм добору музичного матеріалу на початковому етапі навчання композитори вважали відповідність змісту мелодій і літературних текстів особливостям та інтересам дітей шкільного віку. Спільною була також думка про те, що практично всі учні можуть опанувати початковий курс нотної грамоти і співу, а залучити до музичного мистецтва „невстигаючих” мали допомогти спеціальні методичні прийоми. З метою розвитку музичного слуху М.Леонтович пропонував запрошувати „початківців” до участі в шкільному хорі, а К.Стеценко розсаджував слабких учнів між більш здібними. Автори доводили, що результативність музичного навчання залежить, насамперед, від професіоналізму й досвіду вчителя. Спільною ознакою їхньої педагогічної системи було те, що провідним засобом музично-естетичного виховання школярів вони проголошували народне музичне мистецтво.

Під впливом прогресивних ідей національної самосвідомості, які поширилися у XIX ст. в колах української інтелігенції, формувалися педагогічні погляди **Василя Миколайовича Верховинця**. Нажаль, бездержавність українського народу перешкодила йому зайняти належне місце серед педагогів світового масштабу, які особливу увагу приділяли музично-естетичному вихованню дітей (Ж.Далькроз, З.Кодай, К.Орф, М.Монтессорі, Ш.Судзукі). Адаже розроблена ним система виховання функціонально поєднує різні види мистецтв (музичне, хореографічне, драматичне, образотворче) і націлена на всебічний розвиток дитини. Особливо цінними, з педагогічної точки зору, В.Верховинець вважав музичні ігри, супроводжувані піснею. На думку педагога, естетично ідеальною є така система виховання, за якою творчий розвиток учнів здійснюється на основі гуманістичної традиції. Саме цей традиційний вид діяльності є змістом життя дитини і відрізняється наступними гуманістичними функціями:

- стимулювання дитячої фантазії, творчості;
- виховання самостійності, дійової рішучості;
- формування умінь самоконтролю та саморегуляції (керування власними емоціями та почуттями);
- утвердження дружніх товариських стосунків у колективі, реалізація потреби у співробітництві.

Відмічаючи педагогічні можливості ігор, В.Верховинець наголошував на необхідності дотримання демократичного стилю спілкування між педагогом і вихованцем. Він писав, що керівник не повинен бути педантом у грі. Не слід вимагати, щоб гра була проведена так, як вона вирішується в уяві вихователя. У наданні дітям можливості коригувати зміст та способи проведення гри педагог вбачав реалізацію індивідуального підходу до учнів. На його думку, вчитель повинен реагувати на кожне дитяче зауваження, запитання, доповнення, що вноситься у гру.

В перші пореволюційні роки передові митці України виступали проти формального ставлення до музичного виховання, висловлювались за побудову педагогічної системи на основі пробудження у дітей асоціативного мислення та активного творчого відношення їх до музичного мистецтва. У процесі формування культури активного сприйняття музики головний акцент ставився на зацікавленості емоційною захопленістю дітей при постійному інтелектуальному заглибленні у саме сприйняття. Це було надто складним завданням і вимагало створення певної послідовної методичної системи. Недивлячись на те, що такої системи не існувало, багато музичних діячів виступали із своїми поглядами та окремими методичними порадами. Серед них особливе місце належить **Пилипу Омеляновичу Козицькому**, який залишив нам у спадщину багато цінних педагогічних ідей гуманістичного спрямування у сфері музичного навчання і виховання дітей шкільного віку. Заслуга його полягає в тому, що він пов'язав нові форми роботи з дітьми (слухання музики і творчу імпровізацію), з історично традиційною формою – хором співом, наповнивши його новим змістом.

Перш за все П.Козицький вважав, що в процесі занять учителю необхідно дотримуватись двох напрямків – **загального естетичного виховання дітей і специфічної музичної освіти**. У зв'язку з цим він радив класифікувати музичні твори не за історичною хронологією, а залежно від складності процесу сприймання. На початковому етапі роботи загострювати увагу на знаходженні в музиці певних життєвих явищ.

П.О.Козицький ґрунтовно доводив, що „...слухання музики має виховати... вміння орієнтуватися в її складі (розрізнявати звукові символи), широко ув'язувати музичне сприйняття з процесами нашої свідомості. Воно мусить виховати здібність до широкого і всебічного реагування на музику, щоб відгукувалися на музику і інтелект, і емоції, та щоб музика збуджувала нашу асоціативну діяльність” (3,с.17).

Ряд важливих прогресивних ідей П.О.Козицького пов'язані з відношенням до хорового співу - традиційного і основного в Україні виду музичної роботи з дітьми. Він розглядав цей вид діяльності не тільки з позицій вирішення навчально-виховних і

художніх завдань, але й бачив його культурно-соціальну роль. Він приділяв першорядну увагу творчій зацікавленості учнів у процесі хорових занять, творчому сприйняттю ними пісенно-хорової музики.

Особливої уваги серед діячів освіти і культури України післяреволюційного періоду, що відзначалися гуманістичними поглядами на виховання особистості та її естетичний розвиток заслуговує **Яків Андрійович Мамонтов** - харківський педагог, науковець, мистецтвознавець. Спираючись на ідеї представників індивідуалістичної педагогіки (*Л.Гурліт, Е.Лінде, Г.Шаррельман*), Я.Мамонтов критикував авторитаризм, догматизм і формалізм у навчанні, а нехтування індивідуальними особливостями й здібностями учнів уважав таким, що „... губить індивідуальність вихованців і робить великий злочин як перед людиною, так і перед культурою” (5, с.10).

Кінцевою метою естетичного виховання він бачив формування естетичної культури особистості, надаючи перевагу художньо-дидактичному методу викладання. На думку педагога, цей метод передбачає використання різних видів мистецтва, передає знання не у формі об'єктивних законів і фактів, а у формі переживань. Така мистецька подача дидактичного матеріалу завжди супроводжується емоційним піднесенням не тільки учнів, а й педагога. (5,с.80). Я.Мамонтов неодноразово підкреслював, що школа не повинна бути „фабрикою знань”, її завдання полягає не в підготовці своїх вихованців до іспитів. Педагог вважав школу джерелом, за допомогою якого кожна дитина повинна найвичерпніше розвинути свою індивідуальність, а завдання вчителя визнавати у ній особистість з її багатством і неповторністю.

Отже, початковий період новітньої української культури відзначається змістовністю гуманістичних ідей та практичних дій у галузі музичної освіти учнів. На наш погляд, це пояснюється тим, що життя вимагало педагогічних орієнтацій та організаційних форм роботи, які дозволили б залучити до музичного мистецтва широке коло дітей шкільного віку. Видатні музичні діячі першої чверті ХХ століття, залишивши нам у спадок скарбницю прекрасних музично-педагогічних ідей, нажалі не створили всебічної системи музично-виховної роботи в школі.

У І-й третині ХХ ст. сформувалася провідна теорія всебічного комплексного виховання дітей, викристалізувалися основні види музичної роботи – слухання музики, спів, музично-ритмічні рухи, музикування в шумовому оркестрі. Передові діячі виступали за побудову музично-педагогічної системи на гуманістичних засадах, до змісту якої відносили обов'язковість музичних занять для учнів усіх вікових категорій, пробудження у дітей асоціативного мислення, активного творчого ставлення до музичного мистецтва взагалі та ін. Разом з тим, залишивши нам у спадок скарбницю прекрасних ідей, вони так і не створили в загальній школі всебічної системи музично-освітньої роботи.

Література

1. **Асафьев Б.В.** Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В.Асафьев. – Л., 1973.
2. **Блонский П.П.** Педагогика прогресса и человечности / П.П.Блонский // Вестник воспитания. – 1914. - № 9.
3. **Козицький П.О.** Музыка масам: зміст, форми масової музично-політосвітньої роботи. – Б.М., 1928.
4. **Леонтович М.Д.** Практичний курс навчання співу у середніх школах України / М.Д.Леонтович. – К., 1989.
5. **Мамонтов Я.А.** Сучасні проблеми педагогічної творчості. Педагог як митець. Ч. 1. / Я.А.Мамонтов. – Х., 1922.
6. **Проект єдиної школи на Вкраїні.** Кн. 1. Основна школа. – Кам'янець-Подільський, 1919.
7. **Шацкая В.Н.** Отчет о музыкальной работе и очерки работы в опытной станции / В.Н.Шацкая // Революция – Искусство – Дети. Ч.2. – М., 1988.